

**ПІДГОТОВКА МУЗЕЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ
В АСПРАНТУРІ ЛАВРСЬКОГО
МУЗЕЮ КУЛЬТІВ ТА ПОБУТУ ТА
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЙНОГО
ГОРОДКА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х –
НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.**

У статті розглядаються основні засади діяльності та персональний склад аспірантури Лаврського музею культур та побуту, а також його правонаступника Державного історико-культурного заповідника «Всеукраїнський музейний городок» в контексті трансформації підготовки музейних кадрів протягом другої половини 1920-х – початку 1930-х рр.

Ключові слова: Лаврський музей культур та побуту, Всеукраїнський музейний городок, музейна аспірантура, Київ, УСРР.

У системі організації науки успадкування й продовження дослідницьких традицій уможливилось завдяки формальним і неформальним елементам передачі наукового знання у горизонтальній (учитель–учень) та вертикальних (учень–учень; учитель–учитель) площинах. Підготовка кадрів, детермінована внутрішніми закономірностями розвитку науки, водночас зазнає й зовнішнього впливу внаслідок змін у політичному та культурному житті суспільства. Протягом 1920-х рр. – часу кристалізації національної науки – з метою забезпечити тривалість і життєздатність української гуманітаристики учені різних установ удалися до організації широкого спектру інститутів підготовки кадрів. Аспірантури (при музеях, науково-дослідних кафедрах, Інституті історії матеріальної культури у Харкові тощо), семінари (при музеях, інститутах народної освіти), гуртки (при музеях, науково-дослідних кафедрах тощо) акумулювали дореволюційні схолярні традиції та ідеологічно орієнтовані нововведення радянського часу. Реформування вищої освіти як постійно присутній фактор розвитку суспільства та поступ українського музейництва актуалізують сьогодні дослідження інституціональних експериментів й принципових засад діяльності музейної аспірантури в УСРР.

У вітчизняній історіографії існує низка студій, присвячених фактологічному висвітленню підготовки гуманітарних кадрів при музеях та академічних установах протягом 1920–30-х рр. [1; 2; 3; 4; 5]. Увагу дослідників привертала і аспірантська підготовка та захист промоційних праць – Н.В. Студенець залучила до наукового обігу тези виступу на захисті та уривки промоційної роботи М.О. Новицької «Гантарські майстерні на Україні середини XVIII ст. Ігуменя Елена» [6; 7; 8]; матеріали захисту промоційної роботи С.С. Магури – аспіранта Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка у Києві (ВІМ) – «Обробка кістки та рогу у слов'ян Київської землі за часів раннього

феодалізму (княжих часів)» введені до наукового обігу Н.А. Німенко [9]; у контексті методологічної дискусії першої половини 1930-х рр. розглянуті матеріали захисту промоційної праці «До питання про зародки обміну в первісному суспільстві на Україні» К.Ю. Коршака – з 1929 р. аспіранта ВІМ, а з 1931 р. Археологічного музею ВУАН [10]. Чимало студій з історії українського музейництва 1920–30-х рр. містять уривчасті свідчення про інститут аспірантури при Лаврському музеї культур та побуту та Всеукраїнському музейному городку (ВМГ), а також факти біографій особистостей, пов'язаних з цією аспірантурою [11–21]. Відсутність вичерпного дослідження з обраної тематики передовсім обумовлена обмеженою кількістю джерел, що документують роботу з підготовки кадрів. Матеріали, які дозволяють рельєфно окреслити діяльність аспірантури Лаврського музею/заповідника, відклалися переважно у фонді Народного комісаріату освіти (ф. 166) ЦДАВО України.

Метою роботи є огляд основних засад і принципів діяльності та персонального складу аспірантури при Лаврському музеї культур та побуту та ВМГ в контексті трансформації підготовки музейних кадрів протягом другої половини 1920-х – початку 1930-х рр. на підставі архівних джерел, низка з яких вперше вводиться до наукового обігу.

Термін навчання в аспірантурі музеїв та науково-дослідних установ УСРР становив три роки. Для зарахування кандидати мали скласти колоквиум, підготувати і виголосити доповідь за спеціалізацією. Науково-підготовча робота аспірантів при музеях передбачала різноманітні форми науково-дослідної та освітньої діяльності – вивчення фахової загальної і спеціальної літератури, ознайомлення з експозицією установи, проведення екскурсій по музею, опанування засад і методів інвентаризації, реставрації музейних колекцій, фотографування, креслення й малювання експонатів, засвоєння методики експедиційних досліджень та участь у них, написання та публікація фахових наукових розвідок, виступи з науковими і науково-інформаційними доповідями у відповідних організаціях і установах за погодженням із керівником, громадська робота в музеї та поза його межами. Аспіранти складали звіти (піврічні/щорічні), які затверджувалися на засіданнях колективу установи. Наприкінці навчання аспіранти мали прилюдно виголосити/захистити промоційну роботу – дослідження, виконане протягом останнього року аспірантського стажу. Після успішного захисту промоційної роботи здобувач отримував звання самостійного наукового робітника [3].

Часом юридичного заснування Лаврського музею культур та побуту, який з 29 вересня 1926 р. став складовою частиною Всеукраїнського державного історико-культурного заповідника «Всеукраїнський музейний городок», вважається початок 1920-х рр.

Личная карточка аспиранта,

ЗАРЕГИСТРИРОВАННОГО ВСЕУКРАИНСКИМ НАУЧНЫМ КОМИТЕТОМ.

1. Фамилия, имя и отчество *Якубський Олександр Володимирович*
2. Национальность и родной язык *українець, українська мова*
3. Год, месяц и место рождения *1891 р. 16-го лютого, м. Іллінці на Київщині*
4. Семейное положение *жонатий*
5. Кто состоит на Вашем иждивении *жінка і син*
6. Социальное происхождение
7. Член какого союза *"Робітос", зя. картма з*
8. Где и в качестве кого работал или учился:
 - а) до февральской революции *вчитель в Київській У-ті і відбував військ. службу*

Рис. 1. Фрагмент особистої картки аспіранта Олександра Якубського [НА ІА НАНУ, ф. 1, стр. 434о]

Формальну появу інституту аспірантури при цій інституції правомірно віднести до кінця 1926 р. Зокрема, у звіті науково-дослідних установ УСРР за 1926/1927 академічний рік зазначається, що «Київський музей культу та побуту, організований [...] з колишніх музеїв Києво-Печерської Лаври, Київської Духовної Академії, нумізматичного кабінету Київського університету та ін. колекцій» проводить на своїй базі підготовку кадрів [22, арк. 11].

«План і методи підготовки аспірантів при Лаврському музеї Культів та Побуту Укрнауки в Києві» цілком корелювався з відповідними документами при інших музейних інституціях УСРР. Протягом трьох років аспіранти мали пройти «всі ступені музейної роботи». У перший рік навчання опрацьовували загальну літературу з напрямків, «охоплених музеєм», вивчали музейну колекцію, досліджували музейну аудиторію, її запити й потреби, набували навичок музейної технічної роботи (наглядача), техніку монтування експонатів, елементарної реставрації, консервації, первинної інвентаризації тощо. Як залікову роботу готували провідник по одному з відділів музею й виконували монтування музейних предметів. Протягом другого року аспіранти мали вивчити фахову літературу відповідно до спеціалізації відділу, у якому працювали; поглибити практичні знання з детальної інвентаризації, реставрації, консервації, експонування музейних предметів;

проводити екскурсії для відвідувачів відділу, виконувати обов'язки лаборантів, вести картотеки за дорученням музею, а також брати активну участь у політосвітній (зокрема антирелігійній) роботі установи. Наприкінці другого року навчання аспіранти мали підготувати монографічний опис пам'ятки, одну лабораторну роботу, монографічний нарис стосовно музейної техніки, а також підтвердити свою діяльність щодо популяризації музею на шпальтах періодичних видань. Третій рік аспірантської підготовки передбачав засвоєння вузькофахової літератури, а також розробку планів комплектування й розвитку відповідного відділу музею, пропозицій щодо опрацювання музейних предметів, поточну інвентаризацію та консервацію експонатів, ведення карткового каталогу. Як залікову роботу аспіранти представляли монографію «по групі пам'яток, порівняльного характеру», одну лабораторну роботу, експозицію одного залу, проводили «спеціальну подорож по збору матер'ялів по фахові» [23].

Відповідно до виписки з протоколу засідання президії Укрнауки Наркомату освіти (НКО) УСРР від 20 листопада 1926 р. першими аспірантами при «музеї Культів та Побуту» затвердили Н.С. Венгрженовську, О.В. Якубського і М.О. Новицьку [24, арк. 1].

Олександр Володимирович Якубський народився 16 лютого 1891 р. у Іллінцях на Липовеччині (нині місто Вінницької обл.) в родини урядовця міністерства

Наукова Колегія Лаврського Музею Культів та Побуту, обговоривши в засіданні своєму від 17-го Жовтня 1926 р. кандидатуру гр. Вязьмітіної Марії Іванівни на аспірантуру в Лаврському Музеї, визнала кандидатуру вповні гідною і корисною для праці в Музею і ухвалила: піднести перед УКРНАУКОЮ клопотання про призначення Вязьмітіної аспіранткою до Лаврського Музею з видачею її утримання з коштів УКРНАУКИ, оскільки для праці в Музею вона повинна залишити посаду в редакції "Пролетарська Правда".

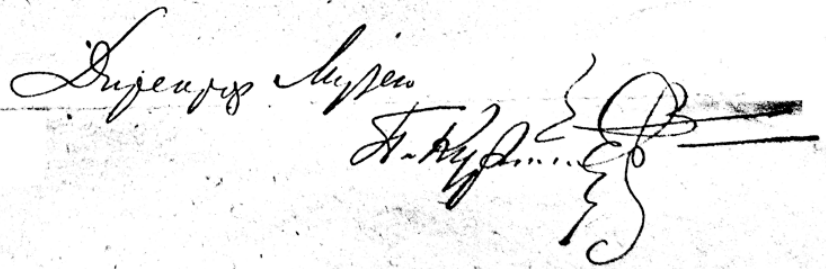

Рис. 2. Фрагмент особистої картки аспіранта Марії Вязьмітіної за підписом Петра Курінного

фінансів. У 1900 р. поступив до Уманської гімназії. Протягом 1905–1910 рр. вів марксистські гуртки серед робітників та солдат Умані. 1909 р. виключений з гімназії у зв'язку з арештом «з розпорядження жандармейської влади», проте у червні цього ж року звільнений із в'язниці за недостатністю доказів. У 1910 р. після складання екстерном курсу гімназії, вступив до Київського університету на історико-філологічний факультет по відділу російської історії, де, зокрема, працював у історично-етнографічному гуртку протягом 1912–15 рр. [25, арк. 47–47 зв.] (рис. 1). Ще під час навчання у гімназії з 1908 р. О.В. Якубський почав дослідження у галузі української етнографії під керівництвом Д.М. Щербаківського¹. В університетські роки студіював питання великокнязівської доби під керівництвом В.Ю. Данилевича². З 1910 р. В.О. Якубський був практикантом при Київському художньо-промислому та науковому музеї, вивчав під керівництвом М.Ф. Біляшівського³ та Д.М. Щербаківського українську старовину. За дорученням музею у 1912–13 рр. проводив експедиційні дослідження у Житомирському і Ковельському повітах. 1913 р. був запрошений С.К. Тарновським завідувати Тульчинським архівом, який впорядкував до літа 1914 р. Тоді ж був запрошений бароном Ф.Р. Штейнгелем для систематизації Чуднівського архіву Любомирських при Городецькому музеї. У

1. Данило Михайлович Щербаківський (1877–1927) – мистецтвознавець, музейний діяч, педагог [26].

2. Василь Юхимович Данилевич (1872–1936) – історик, археолог, педагог [27].

3. Микола Федотович Біляшівський (1867–1926) – українознавець, музейний діяч, археолог [28].

1914 р. В.О. Якубський провів розкопки у с. Городку на Волині під керівництвом М.Ф. Біляшівського. 1915 р. він закінчив університет, підготувавши дипломну роботу «Економічний побут селян південного Поділля в другій половині XVIII ст. на підставі архівних матеріалів». Протягом 1915–18 рр. перебував на військовій службі, у 1918–22 рр. вчителював (викладав українську мову) на Поділлі, 1922–24 рр. – у Боярці (нині місто у Києво-Святошинському р-ні Київської обл.), з 1924 р. – у Києві. Протягом 1922–24 рр. вчився у Вищому інституті народної освіти, де працював у семінарі підвищеного типу з первісної культури (керівник В.Ю. Данилевич), розпочав досліджувати тему «Орнамент кераміки неолітичної доби». З осені 1924 р. відвідував семінар при науково-дослідній кафедрі історії України ВУАН [25, арк. 49–49 зв.]. У 1925 р. за дорученням ВУАН О.В. Якубський провів розвідки в околицях с. Койлова проти с. Трипілля (нині Обухівський р-н Київської обл.), де виявив понад 850 фрагментів кераміки доби енеоліту [29]. З 10 серпня по 20 вересня того ж року працював під керівництвом К.М. Мельник-Антонович⁴, О.П. Новицького⁵, В.Г. Ляскоронського⁶, В.Є. Козловської⁷ на розкопках на подвір'ї Софійського собору [25, арк. 45]. Від

4. Катерина Миколаївна Мельник-Антонович (1859–1942) – археолог, музейний діяч [30].

5. Олекса Петрович Новицький (1862–1934) – мистецтвознавець, музейний діяч, академік ВУАН (1922) [31].

6. Василь Григорович Ляскоронський (1859–1928) – історик, етнограф, археолог, знавець топографії давнього Києва, нумізмат [32, с. 9].

7. Валерія Євгенівна Козловська (1889–1956) – археолог, музейний діяч [33].

1 квітня 1924 р. по 1 серпня 1929 р. працював у ВМГ у царині організації відділу культів і завідував цим відділом. Будучи співробітником Лаврського музею культів і побуту, протягом 1925 р. О.В. Якубський впорядковував і класифікував колекцію «кіпрської» кераміки музею, а також здійснив відрядження до Радомиського повіту (нині Житомирська обл.), де зібрав колекцію «вкраїнського чарівного зілля» та виявив на узбережжі р. Свинолужки навпроти с. Кичкирі (нині Радомишльський р-н) поселення неолітичного часу [34]. Того ж року О.В. Якубський систематизував колекцію неолітичної кераміки з досліджень М.Я. Рудинського в околицях с. Мізин. У січні 1928 р. – травні 1929 р. О.В. Якубський навчався у гуртку антропології та передісторії Кабінету антропології ім. Ф. Вовка [25, арк. 45, 47]. Від 1 серпня 1929 р. до 12 січня 1930 р. завідував Сталінським округовим музеєм (нині Донецьк) [35, арк. 18; 36, арк. 103]. У березні 1930 р. О.В. Якубський вже очолював етнографічний відділ Волинського науково-дослідницького музею в Житомирі [17, с. 7–9]. Аспірантський стаж Олександра Володимировича при ВМГ закінчився у 1928 р., захист промоційної роботи «*Форми культового єврейського начиння XVIII–XIX ст. на Україні та його призначення [за матеріалами Київських і Ленінградських музеїв]*» відбувся 4 квітня 1930 р. [37]. На прилюдному засіданні Наукової колегії ВМГ були присутні П.П. Курінний⁸, П.П. Потоцький⁹, В.А. Шугаєвський¹⁰, М.О. Новицька¹¹, П.М. Попов¹², С.П. Львович¹³, О.В. Якубський, М.З. Вінер¹⁴ та «15 чол. гостей» [36, арк. 101]. П.П. Курінний зачитав характеристику роботи О.В. Якубського в музеї та його біографію.

Після виступу П.П. Курінного О.В. Якубський виголосив тези промоційної роботи:

«1. Неможливість для євреїв, через біблійні забобони та несприятливі економічні й соціальні умови, працювати в галузі статичного мистецтва остільки обмежує єврейську продукцію їхнього

8. Петро Петрович Курінний (1894–1972) – археолог, музейний діяч, директор ВМГ (1926–1933) [38].

9. Павло Платонович Потоцький (1857–1938) – музейний діяч, фахівець з історії української культури. З 1927 р. очолював структурний підрозділ ВМГ «Музей України. Збірка Потоцького» [39].

10. Валентин Андрійович Шугаєвський (1884–1966) – археолог, нумізмат, музейний діяч, дійсний член ВУАК [40].

11. Марія Олексіївна Новицька (1896–1965) – мистецтвознавець, музейний діяч, археолог. Дочка Президента ВУАК акад. О.П. Новицького. Учениця Д.М. Щербаківського [7; 41].

12. Павло Миколайович Попов (1890–1971) – літературознавець, мистецтвознавець, фольклорист, критик та бібліограф, музейний діяч. Завідував Відділом письма і друку Лаврського музею/ВМГ [42].

13. Сергій Павлович Львович (Тутковський) (1898–1937) – за фахом викладач діалектичного матеріалізму. Лівий есер (1917–19), боротьбист (1919–20), член КП(б)У (1920–34). Заступник директора ВМГ з наукової роботи у 1930–32 рр. [43].

14. Меїр Зелінович Вінер (1893–1941) – письменник, літературознавець, співробітник кафедри єврейської культури ВУАН [44].

культового начиння, що більшість дослідників, як М. Балабан та інші, ставлять під сумнів самостійність, а перші два навіть саме існування єврейського статичного мистецтва.

2. Проте матеріали, що ми їх дослідили, дозволяють нам з певністю ствердити, що значну частину єврейського культового начиння зроблено єврейськими руками.

3. Культові єврейські речі, як зроблені самими євреями, так і замовлені на сторону, майже завжди посідають певні характерні ознаки чи то з боку форми, чи з боку орнаментациї, що дозволяють говорити за національний характер цих речей.

4. Єврейське культове начиння в своїй орнаментациї здебільшого підпадає впливам загальноєвропейським, але надає їм певних національних ознак.

5. Більша частина єврейського культового начиння має досить сталі форми, що залежать од призначення даної речі.

6. Щодо госедів, то вони займають окреме місце серед єврейського культового начиння, принаймні ті матеріали, що їх ми мали в своїй розпорядженні, свідчать за багатство форм цього начиння та відсутність певної сталості в них.

7. Орнаментация цих речей в значній мірі має характер символічний, при чому символіка їх базується на Талмуді, зокрема на образах Єгуди Бен Тейво, видінні пророка Єзекиїля та народних символах» [36, арк. 104].

Після оприлюднення основних положень промоційної роботи офіційні опоненти М.З. Вінер, С.П. Львович, П.П. Курінний виголосили свої рецензії. М.З. Вінер зауважив, що «*постає питання про принциповий підхід та про мету роботи, бо вона не має зв'язку з потребами сучасності, а головну увагу зосереджує на описах, які можна продовжувати без кінця. Взагалі робота помилок не має, є вповні задовільна, але не дає чогось нового, бо література з цього питання була вже досить велика, а виявити які-будь специфічні риси в начинні євреїв на Україні та підійти до них з точки зору мистецтвознавця авторові не пощастило*». С.П. Львович зазначив, що у роботі «*занадто переважає описовий метод й немає синтезу та марксістського освітлення. Не враховано класової боротьби та розширення, недостатнє критичне ставлення автора до джерел, так, наприклад, є посилки на біблію, на Моїсея історичність якого не доведено, і на Христа – не історичність якого вже доведено*». П.П. Курінний зупинився передовсім на позитивних рисах дослідження О.В. Якубського – «*деталевий опис речей, що вводить в науку нові факти для опрацювання та підсумок розкиданих в літературі відомостей. Роботу збудовано на пам'ятках матеріальної культури та літератури*». Втім він зауважив, що «*літературу використано не повно, бо поза автором лишилася чужоземна,*

Рис. 3. Корпорація Лаврського музею Культів і Побуту в Києві. 7 листопада 1927 р. [ІР НБУВ, ф. 285, од. зб. 2965]

особливо єврейська література. Писемні джерела зовсім не використано. На превеликий жаль робота в цілому не дає цілеспрямованя. Не розділено речей за класовою ознакою та не показано їх походження. Ігноровано скрізь принцип хронологічний та територіальний. Не розроблено питання техніки». Присутній серед гостей на прилюдному засіданні Бендмініянський підкреслив величезну роботу О.В. Якубського щодо утворення «єврейського відділу в Музгородкові», акцентувавши увагу на корисності й своєчасності промоційної розвідки, зважаючи на необхідність «негайно фіксувати рештки культу, що стихійно зникає». Під час дискусії П.П. Потоцький звернув увагу на кілька статей у різних періодичних виданнях з тематики єврейського культу, які не були враховані автором, водночас М.З. Вінер підкреслив «велику ерудицію автора і правильну передачу й знання матеріалу». У заключному слові О.В. Якубський зазначив: «... сучасний момент вимагає від дослідників фіксації культів, які з великою швидкістю зникають. Він вважає за потрібне збирання матеріалів та постановку питань, але робити якісь широкі висновки вважає це за передчасне. Марківського освітлення він широко не вживав, щоб скротити доповідь, яка

має дуже сухий, спеціальний та вузький характер. Посилки на Моїсея та Христа є лише умовною вказівкою на певну добу, що він визнає за невдалу формулювання. Джерелами він користувався дуже обмежено і спирався на них лише після відповідної перевірки. Виділити речі різних класів не було змоги, бо в більшості збереглися речі коштовні, себто дарунки заможних» [36, арк. 101–102].

Присутні на засіданні Наукової колегії ВМГ ухвалили вважати оприлюднену промоційну роботу за задовільну та підписати постанову про надання звання наукового співробітника аспіранту О.В. Якубському, піднявши перед Укрнаукою УСРР відповідне клопотання про затвердження цього рішення [36, арк. 102].

Зауважимо, що до нашого часу збереглися також заповнені «особисті карточки аспіранта» Лаврського музею Н.С. Венгрженовської, М.О. Новицької і М.І. Вязьмітіної¹⁵ за підписом директора інституції П.П. Курінного (рис. 2). У цих картках зазначається:

15. Марія Іванівна Вязьмітіна (1896–1994) – археолог, мистецтвознавець, музейний діяч [41]. Незважаючи на заповнення «особистої карточки аспіранта» Лаврського музею відповідно до протоколу засідання президії Укрнауки УСРР від 20 листопада 1926 р., М.І. Вязьмітіна затверджувалась аспіранткою при Музеї мистецтв ВУАН [46, арк. 1].

«Наукова колегія Лаврського музею Культів та Побуту обговоривши в засідання своєму від 17-го жовтня 1926 р. кандидатуру Венгржановської Надії Семенівни на аспірантуру в Лаврському музеї, визнала кандидатуру вповні гідною і корисною для праці в музею і ухвалила: піднести перед Укрнаукою клопотання про призначення Венгржановської аспіранткою до Лаврського музею з видачею її утримання з коштів Укрнауки поскільки для праці в музею вона повинна залишити вповні посаду в Держбанку» [45, арк. 3]; «Наукова колегія Лаврського музею Культів та Побуту обговоривши в засідання своєму від 17-го жовтня 1926 р. кандидатуру гр. Новицької Марії Олексіївни на аспірантуру в Лаврському музеї, визнала кандидатуру вповні гідною і корисною для праці в музею і ухвалила: піднести перед Укрнаукою клопотання про призначення Новицької аспіранткою до Лаврського музею. Оскільки Новицька на протязі 2-х років працювала в Лаврському музеї і виявила себе добрим, ініціативним і кваліфікованим робітником і скорочена з посади в Музеї лише завдяки механічному скасуванню ФЕУ¹⁶ всіх лаборантських посад по музею на 1926–27 р., прохати УКРНАУКУ забезпечити Новицьку відповідним утриманням, аби вона могла закінчити розпочату нею працю в Музеї» [24, арк. 4]; «Наукова колегія Лаврського музею Культів та Побуту обговоривши в засідання своєму від 17-го жовтня 1926 р. кандидатуру гр. Вязьмітіної Марії Іванівни на аспірантуру в Лаврському музеї, визнала кандидатуру вповні гідною і корисною для праці в музею і ухвалила: піднести перед Укрнаукою клопотання про призначення Вязьмітіної аспіранткою до Лаврського музею з видачею її утримання з коштів Укрнауки поскільки для праці в музею вона повинна залишити вповні посаду в редакції «Пролетарська правда» [46, арк. 3].

Заслугує на увагу і надана П.П. Курінним характеристика: «Марію Олексіївну Новицьку знаю від 1923 року. При вступі мойому на посаду Директора Лаврського Музею в р. 1924 запросив її на працю до Музею по впорядкуванню збірок його, які були в жахливому стані по сплутаності експонатів і стану переховання. Означені збірки спільною роботою Зав. відділу і М.О. Новицької доведені до ладу і нині переховуються в доброму порядку. Акуратність, чесність, точність, ініціативність і відданість справі характеризують Новицьку в музейній роботі. Грошове забезпечення, оскільки [М. О.] Новицька не має ніде заробітків, і помилково скорочена з штату Музею, необхідне» [24, арк. 4 зв.]; «Венгржановська Надія Семенівна має по всіх ознаках всі дані, які потрібні для вироблення з неї серйозного, корисного для Музею и музейної справи робітника. Володіння закордонними мовами особливо важливе в Лаврському музейному городку, який відвідується закордонними делегаціями» [45, арк. 3 зв.].

16. Фінансово-економічне управління.

Втім, виявлені на сьогодні архівні джерела не дають можливості стверджувати, що підготовка Н.С. Венгржановської і М.О. Новицької відбувалася саме на базі Лаврського музею/ВМГ. Правомірно припустити, що молоді дослідниці набували в стінах музейної інституції практичний досвід і студіювали фондові колекції, на підставі яких пізніше підготували свої промоційні роботи. Водночас теоретичне й методологічне навчання М.О. Новицької і Н.С. Венгржановської проходило в аспірантурі науково-дослідної кафедри мистецтвознавства ВУАН під керівництвом Д.М. Щербаківського, О.П. Новицького, Ф.Л. Ернста¹⁷. М.І. Вязьмітіна у листі до П.М. Попова також зазначала, що М.О. Новицька з жовтня 1925 р. була аспіранткою Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури по секції українського мистецтва, потім – аспіранткою Київської кафедри мистецтвознавства і Лаврського музею [47]. Прилюдний захист промоційної роботи М.О. Новицької «Матеріали до історії гантарських майстерень на Україні середини XVIII ст.» відбувся 25 жовтня 1928 р. в приміщенні Лаврського музею [48], а 1 квітня 1929 р. Укрнаука задовольнила клопотання Наукової колегії ВМГ про визнання Марії Олексіївни науковим співробітником [47] (рис. 3).

Майже не з'ясованими залишаються факти з аспірантського життя Надії Семенівни Венгржановської. Вона народилася 25 травня 1894 р. у м. Луків Седлецької губ. (нині Польща). Освіту здобувала на Бестужевських курсах в Санкт-Петербурзі, з 1914 р. почала працювати у Московському земстві. У 1918–22 рр. працювала бібліотекарем, від 1922 р. – рахівником у Держбанку в Києві. Протягом 1922–25 рр. навчалась у Київському археологічному інституті, проходила підготовку в семінарі вищого типу при Інституті народної освіти (ІНО) по секції стародавньої історії України (1924–1925). Н.С. Венгржановська працювала й у Археологічному музеї при ІНО – здійснювала інвентаризацію музейних предметів, студіювала принципи експозиції, збереження артефактів тощо. 1924 р. брала участь у археологічних дослідженнях різночасових археологічних пам'яток в околицях Ромен, Києва, Халеп'я. Роботу у Держбанку поєднувала із заняттями при Кабінеті українського мистецтва ВУАН. Вільно володіла французькою, англійською і польською мовами. Характеризуючи Н.С. Венгржановську, О.П. Новицький зазначав, що вона «працює при гурткові Studio, що існує при мойому академічному кабінеті. Тому я можу атестувати її як людину талановиту, добре освічену й дуже працездатну. Працездатність своєю вона виявила й на музейній роботі, яку я доручав їй

17. Федір Людвігович Ернст (1891–1942) – мистецтвознавець, музеєзнавець, історик, видатний спеціаліст з української архітектури та образотворчого мистецтва XVII–XX ст., організатор пам'яткоохоронної справи в Україні [11; 12].

по заданому Кабінетові» [45, арк. 1–2]. Відомо, що у повоєнний час Н.С. Венгржановська завідувала кабінетом образотворчого мистецтва Бібліотеки Академії науки УРСР [49, с. 221].

На початку 1930-х рр. робота ВМГ у царині підготовки кадрів після нетривалої перерви знов активізувалася. На засіданні Наукової колегії ВМГ від 9 квітня 1930 р. співробітники ознайомилися із обіжником НКО УСРР про аспірантуру та ухвалили «просити ті відділи, що будуть мати аспірантів до 15 квітня виділити відповідні кандидатури» [50, арк. 13]. Втім у цей час «справа підготовки наукових робітників засобами ВМГ» все ще визнавалася незадовільною, а питання аспірантури як слід не розв'язаним [50, арк. 44]. На засіданнях Наукової колегії дискутувався новий план роботи аспірантів, у обговореннях брали участь П.П. Курінний, С.П. Львович, П.Г. Цельтнер, П.А. Карпенко¹⁸, В.А. Шугаєвський, К.І. Білоцерківська¹⁹ та інші. Відповідно до нових стандартів аспірантура ВМГ мала на меті «кваліфікацію музейних робітників-безвірників протягом трьох років з тим, що два роки аспіранти одержують загальну кваліфікацію, а на 3-й рік – фахову за комплексами, що входять до складу Музейного комбінату». До колоквальної комісії для прийому аспірантів увійшли представники Наукової колегії С.П. Львович, П.А. Карпенко, І.В. Моргілевський²⁰, П.П. Курінний (голова), а також представник партосередку, Міськради Спільки воявничих безвірників, Секції наукових робітників та уповноваженого секції наукових робітників по ВМГ [50, арк. 50–51]. На засіданні директорату ВМГ 7 травня 1931 р. присутні П.П. Курінний, Ф.К. Лобков, Н.А. Гордон, В.А. Шугаєвський, Г.І. Денисов²¹, П.Г. Цельтнер ухвалили включити до курсу підготовки аспірантів історію атеїзму, історію техніки та історію музеології [53, арк. 106] (рис. 4).

У 1930 р. до аспірантури ВМГ був зарахований Павло Олександрович Король. Він народився 4 березня 1903 р. у с. Селищах, Винницької окр. на Поділлі «в сім'ї напів робітничій напів селянській [...] До 15 років скінчив сільську 2-х класову і вищу початкову школи. З 1918 року почав працювати в громадських організаціях на селі. Був в денікінським та польським підпіллях; 8 місяців політробітником в Червоній армії, на різних громадських та

18. Павло Андрійович Карпенко (1904–?) – лектор Центрального лекційного бюро НКО УСРР, потім завідувач відділу феодалізму та Володимирської філії ВМГ [43, с. 173].

19. Катерина Іллівна Білоцерківська (1893–1973) – мистецтвознавець, музейний працівник. Учениця Д.М. Щербаківського [51].

20. Іполит Владиславович Моргілевський (1889–1942) – історик архітектури, мистецтвознавець, археолог, музейний діяч [52].

21. Григорій Іванович Денисов – співробітник ВМГ, призначений у 1930 р. завідувачем відділом пам'яток (до відділу входили Успенський собор, Троїцька надбрамна церква, Спас на Берестові, Ближні та Дальні печери) [43, с. 154].

партійних роботах» У 1920–21 р. П.О. Король закінчив 8-ми місячний курс у Комуністичному університеті ім. т. Свердлова, після закінчення залишився співробітником навчально-допоміжного відділу університету «по худсектору». У серпні 1922 р. розпочав навчання в Інституті пластичних мистецтв (пізніше Київському художньому інституті) на «малярському» факультеті. З 1925 р. – член міжвузівського Марксо-Ленінського семінару (секція мистецтва і літератури) [54, арк. 2]. У листі до сектору наукової роботи НКО УСРР від 14 вересня 1931 р. П.О. Король повідомляв, що у травні 1930 р. аспірантська комісія призначила йому «півстипендію» розміром 75 крб. Через неспроможність «проіснувати з сім'єю на півстипендіях» П.О. Король був вимушений взяти в одному з інститутів деканство та частково викладання, але перейшовши на другий рік аспірантського стажу з липня 1931 р. звільнився від роботи у будь-якій установі, бо «це дуже відбивалося на аспірантурі». Залишившись без утримання П.О. Король просив науковий сектор призначити йому повну стипендію з вересня 1931 р. [55, арк. 93]. Згідно з протоколом розпорядчого засідання сектору науки НКО УСРР від 8 жовтня 1931 р. аспіранту надали повну стипендію «у зв'язку, з тим, що він залишив роботу» [56, арк. 14].

Чимало питань, які безпосередньо стосуються підготовки кадрів у аспірантурі ВМГ, залишаються дискусійними, їх верифікація потребує виявлення нових джерел. Зокрема, у повідомленні Лаврського державного культурно-історичного заповідника від 5 січня 1930 р. до групи наукових кадрів НКО УСРР йшлося про закінчення 1 жовтня 1931 р. аспірантського стажу Катерини Іллівни Білоцерківської [57, арк. 8]. Утім особиста справа дослідниці засвідчує, що вона навчалася в аспірантурі науково-дослідної кафедри мистецтвознавства [58]. Так само й Л.Ф. Левитська²², яка навчалася при тій самій кафедрі мистецтвознавства [59], у протоколі засідання директорату ВМГ від 22 жовтня 1931 р. фігурує як аспірантка Лаврського заповідника [53, арк. 129]. З 1927 р. роботу з колекціями ВМГ для підготовки промоційної праці розпочала М.О. Щепотьєва²³ – учениця С.А. Таранушенка, аспірантка науково-дослідної кафедри історії української культури у Харкові та науково-дослідної кафедри мистецтвознавства у Києві (з січня 1927 р.) [61, арк. 11; 62]. Співробітники Лаврського музею брали активну участь у прилюдних засіданнях під час захисту промоційних праць з мистецтвознавства, зокрема на захисті М.О. Щепотьєвої були присутні П.П. Курінний,

22. Лизавета Левитська (1899–1933) – історик, мистецтва, музейний працівник. Учениця Д.М. Щербаківського [59].

23. Щепотьєва Марія Олександрівна (1893–1974) – мистецтвознавець, музейний працівник [60]. Ф. 285, спр. 1975, арк. 11.

Рис. 4. Експедиція до Лаврського музею в Києві робітників Сталіна і Дніпропетровська. 7 листопада 1929 р. «Всередині групи Зам. Директора С. П. Львович, Зав. Відділу Письма й Друку П. М. Попов, Зав. Відділу Нумізматики В. А. Шугаєвський, В. о. Зав. Відділу Шиття й Тканини М. О. Новицька, Зав. збірки Потоцького – П. П. Потоцький» [ІР НБУВ, ф. 285, од. зб. 2958]

П.П. Потоцький, М.О. Новицька [62, арк. 11].

Навіть незначний фактологічний матеріал щодо функціонування інституту аспірантури при Лаврському музеї культур та побуту та ВМГ дає можливість простежити деякі закономірності у зміні напрямків і принципів підготовки молодих вчених при музейних інституціях, що в свою чергу відображають ті політичні процеси, які відбувалися в суспільстві протягом другої половини 1920-х – на початку 1930-х рр., візуалізують поступову трансформацію системи освіти, яка виявилася звичайною радянізацією освітньої галузі шляхом адаптування дореволюційних традицій відповідно до ідеології більшовизму та організаційних засад політичної системи влади, «рекрутизації» робітничоселянського прошарку до науково-освітніх установ, насаджування принципів «партизації» та класових цінностей у системі підготовки кваліфікованих спеціалістів [63].

Протягом другої половини 1920-х рр. у системі підготовки кадрів української гуманітаристики домінувала т. зв. схолярна традиція, яка передбачала вагому роль вчителя/вчителів у процесі становлення молодих науковців. Функціонування вертикалі учитель/учні реалізувалось шляхом створення семінарів,

гуртків, реалізації масштабних експедиційних досліджень («польових шкіл»), індивідуальної роботи із здобувачем наукового звання. Утім, у випадку з аспірантами першої хвилі ВМГ – Н.С. Венгржановською, М.О. Новицькою і О.В. Якубським – простежити спадкоємність традицій набуття наукового знання в межах музейної інституції не вдається. Аспірантура Лаврського музею/заповідника носила передовсім формальний характер, а також забезпечувала здобувачам звання наукового співробітника доступ до колекцій. Спеціалізація у галузі мистецтвознавства у реаліях ВМГ не забезпечувалась важливим елементом системи підготовки наукових кадрів – наявністю учителів. Відтак, практика «залишення» (при вчителях/викладачах), притаманна дореволюційній системі підготовки кадрів, фактично не знайшла реалізації у Лаврському музеї/заповіднику, і була замінена відповідною у структурі інститутів підготовки кадрів при ВУАН (насамперед, науково-дослідна кафедра мистецтвознавства). Ученики Д.М. Щербаківського – М.О. Новицька, Н.С. Венгржановська, О.В. Якубський – інтелектуально тяжіли до мистецтвознавчого осередку О.П. Новицького, натомість ВМГ, очолюваний П.П. Курінним, виконував роль науково-дослідної

інфраструктури, а також забезпечував елементарні матеріальні потреби (гарантував заробітну плату/стипендію, помешкання).

Активізація формальних перетворень у системі підготовки кадрів ВМГ на початку 1930-х рр. відбувалася в умовах політизації вітчизняного музейного й наукового життя. Музей – науковий осередок поступався місцем музею – установі ідеологічного спрямування. Лаврський заповідник, проголошений антирелігійним комбінатом, мав готувати відповідні кадри для широкої агітаційно-пропагандистської роботи. У цьому контексті, цілком зрозумілі стають закиди офіційних опонентів до промоційної роботи О.В. Якубського – перевага описового методу, відсутність «марксівського освітлення» і висвітлення «класової боротьби та розширення», недостатнє критичне ставлення автора до джерел.

Детальне вивчення музейної колекції в умовах переходу музейництва на «нові марксистсько-ленінські рейки науково-дослідної роботи» втрачало свою легітимність і право на існування як вияв формалізму, буржуазної науки, «нацидеміцини», «вузько-технічного академізму», «попівської етнографії». Остаточне руйнування інституту аспірантури в ВМГ (навіть інфраструктурного його вияву) здійснювалося через «безкровні» репресії щодо представників українського інтелектуального співтовариства – цькування у пресі, звільнення з роботи, постійні реорганізації, зміни тематики наукових досліджень та їхню ідеологізацію, примушування до публічного звинувачення себе та своїх колег у контрреволюційній чи шкідницькій діяльності, позбавлення можливості займатися науковою роботою, знищення вже опублікованих чи підготовлених до видання робіт, відмови у публікації наукових досліджень, компрометацію науковців тощо [64, с. 123]. Серед «нацидеміців» і «буржуазних націоналістів» опинилося чимало науковців ВМГ, формальних і фактичних учителів, аспірантів – П.П. Курінний, В.Ю. Данилевич, Ф.Л. Ернст, О.П. Новицький, М.О. Новицька, К.І. Білоцерківська, Н.С. Венгрженівська, Л.Ф. Левитська, В.А. Шугаєвський, К.І. Кржемінський²⁴, О.В. Якубський та ін.

Аспірантура ВМГ протягом другої половини 1920-х проектувалася як дієвий інститут підготовки наукових кадрів, обізнаних як зі специфікою експозиційної та науково-фондової музейної роботи, так і з актуальними засадами здійснення фахових академічних досліджень. Незважаючи на переважно формальний характер, аспірантуру Лаврського музею/заповіднику, яка дублювалася та/або доповнювалася аспірантурою науково-

дослідної кафедри мистецтвознавства, можна вважати успішним експериментом, дієвим методом забезпечення доступу до вивчення музейних колекцій. На початку 1930-х рр. аспірантура ВМГ зазнала суттєвих змін, що відбувалися у загальному контексті уніфікації наукової праці й мислення, політизації та ідеологізації гуманітарних наук. Важливість вписування себе до певної інтелектуальної традиції та наявності інтелектуальної генеалогії (ідентифікація із поколінням учнівства) поступово змінилася на авторитет партійності, вірності «марксо-ленінській» ідеології, ідеалам «соціалістичного будівництва» у системі підготовки наукових кадрів. Майже цілковита відсутність джерел щодо діяльності аспірантів ВМГ після 1932 р. дає підстави припустити, що протягом 1932–34 рр. інститут аспірантури при музеях поступово занепадав і був остаточно ліквідований шляхом формалізації та загальносоюзної уніфікації системи підготовки та атестації наукових кадрів постановою Раднаркому СРСР від 13 січня 1934 р. «Про вчені ступені і звання», яка не передбачала підготовку і захист кваліфікаційних робіт при музейних інституціях.

Посилання

1. Юркова О. Наукова атестація істориків в Україні: нормативна база та особливості захисту дисертацій (друга половина 1920-х – 1941 рр.) / Оксана Юркова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2010. – Вип. 19. – Ч. 2. – С. 137–153.
2. Маньковська Р. Підготовка кадрів музейних працівників (20-ті рр. ХХ ст.) / Руслана Маньковська // Вісник. Загальнодержавний бюлетень Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – 2000. – № 2(6). – С. 11–17.
3. Яненко А.С. Підготовка та підвищення кваліфікації археологічних кадрів при музеях УСРР (1920-ті – початок 1930-х років) / А.С. Яненко, С.В. Тарнавська // Сіверщина в історії України. – 2012. – Вип. 5. – С. 363–367.
4. Яненко А.С. Підготовка музейних працівників в аспірантурі Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка у другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр. / А.С. Яненко // Сіверщина в історії України. – К.-Глухів, 2015 – Вип. 8 – С. 286–299.
5. Січка М.Л. Підготовка молодих мистецтвознавців у гуртку «Studio» у 1920–1930 рр. / М.Л. Січка // Київ і кияни у соціокультурному просторі ХІХ–ХХІ століть: європейський цивілізаційний вимір: матеріали V щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф., 27 травня 2015 р., м. Київ. – К., 2015. – С. 48–58.
6. Новицька М. Тези виступу на захисті промоційної роботи «Гаптарські майстерні на Україні середини ХVІІІ ст. Ігуменя Елена» / М. Новицька // Студії мистецтвознавчі. – К., 2005. – Ч. 3(11). – С. 107–113.
7. Студенець Н. Марія Новицька. Життєвий шлях і наукова діяльність (до 110-річчя з дня народження) / Н. Студенець // Студії мистецтвознавчі. – К., 2005. – Ч. 3(11). – С. 103–106.
8. Уривок з промоційної праці М. Новицької «Гаптарські майстерні на Україні середини ХVІІІ ст.» // Студії мистецтвознавчі. – К., 2005. – Ч. 3(11). – С. 114–122.
9. Німенко Н. А. З когорти першовідкривачів (Сильвестр Магура – вихованець школи проф. М. Макаренка) / Н.А. Німенко // Наукові праці історичного факультету / Запорізький державний університет. – 2005. – Вип. 19. – С. 403–409.
10. Яненко А. Захист промоційної праці Кирила Коршака «До питання про зародки обміну в первісному суспільстві на

24. Костянтин (Кость) Іполитович Кржемінський (1893–1937) – мистецтвознавець, реставратор, педагог, музейний діяч [60, с. 119–138].

Україні» у контексті методологічної дискусії першої половини 1930-х рр. / Анна Яненко // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2014. – Вип. 18. – С. 369–386.

11. Бонь О. Федір Ернст та його діяльність у мистецтвознавчих наукових осередках у 1920–1930 роках / Олександр Бонь // Краєзнавство. – 2012. – № 3. – С. 161–169.

12. Білокінь С.І. В обороні української спадщини : Історик мистецтва Федір Ернст / Сергій Іванович Білокінь. – К. : Інститут історії України НАН України, 2006. – 286 с.

13. Поллошко Г.В. Лаврський музей культів та побуту і перетворення його у 1920-х роках на історико-культурний заповідник / Григорій Васильович Поллошко // Українська художня культура: історія та сучасні проблеми. – К., 2012. – С. 40–56.

14. Принь О.В. Первинна державна реєстрація пам'яток археології, архітектури та природи в східних округах Української СРР 20-х – на початку 30-х років ХХ століття / О. В. Принь, М.О. Принь // Донецький археологічний збірник. – 2012. – Вип. 16. – С. 251–265.

15. Принь О. Листування у науковому співтоваристві: три листи Олександра Якубського до Петра Курінного // Олександр Принь, Марина Принь // Матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2015. – Вип. 19. – С. 261–266.

16. Маньковська Р.В. Музейні установи та музейники у період «Великого терору» (1937–1938 рр.) / Р.В. Маньковська // Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр. : дослідницькі рефлексії та інтерпретації : до 75-річчя «Великого терору» в СРСР. – К., 2013. – С. 300–321.

17. Усачук А.Н. Виктор Михайлович Евсеев: начало / А.Н. Усачук, А.В. Колесник // Літопис Донбасу. – 2012. – Вип. 20. – С. 4–25.

18. Чередниченко А.М. Музейницька діяльність на території Києво-Печерської лаври у 1920-ті рр. / Анастасія Чередниченко // Могилянські читання 2013. – К., 2014. – С. 361–364.

19. Чередниченко А.М. Ф.І. Шміт та Ф.М. Морозов: біля витоків Музею культів та побуту на території Києво-Печерської лаври (1920-ті рр.) / Анастасія Чередниченко // Лаврський альманах. – 2013. – Вип. 13. – С. 77–85.

20. Чередниченко А.М. Дослідження культурно-мистецької спадщини, що зберігалася на території Всеукраїнського Музейного Городка у працях вчених 1920–1930-х рр. / Анастасія Чередниченко // Лаврський альманах. – 2010. – Вип. 25. – С. 87–105.

21. Очерки истории Киево-Печерской лавры и заповедника / А.Д. Гришин, П.В. Голобуцкий, Е.П. Кабанец и др. – К.: Радянська Україна, 1992. – С. 116–117.

22. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 405, 301 арк.

23. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 704, арк. 9–9 зв.

24. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 5387, 4 арк.

25. НА ІА НАНУ, ф. 1, спр. 434о, 59 арк.

26. Ходак І.О. Наукова діяльність Данила Щербаківського в контексті історії українського мистецтвознавства першої третини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.05 / Ходак Ірина Олександрівна ; НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. – К., 2010. – 19 с.

27. Гомоляко А.О. Науково-педагогічна діяльність Василя Данилевича / А.О. Гомоляко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 164 с.

28. Дідух Л.В. Академік М.Ф. Біляшівський у науковому, культурному та громадському житті України (кінець ХІХ – перша чверть ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Дідух Людмила Валентинівна; Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». – К., 2005. – 17 с.

29. Якубський О. Дюнна стація біля с. Койлова Переяславського повіту / Олександр Якубський // Коротке звідомлення Всеукраїнського Археологічного Комітету за археологічні дослідження року 1925. – К., 1926. – С. 95.

30. Руденко Г.Г. Життєвий та творчий шлях К.М. Мельник-Антонович / Г.Г. Руденко // Історія та культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки. – Дніпропетровськ, 2009. – Вип. 6. – С. 121–129.

31. Бонь О.І. Академік Олекса Петрович Новицький: наукова та громадська діяльність / О.І. Бонь. – К.: Рідний край, 2004. – 219 с.

32. Білокінь С.І. Українські музейники 1920-х років / С.І. Білокінь // Український музей: 36. 1. – Репринтне перевидання 1927 року. – К., 2007. – С. 1–15.

33. Павлова В. Сторінки життя Валерії Козловської / В. Павлова // Археологія. – 2007. – № 4. – С. 70–83.

34. НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 49/11, 1 арк.

35. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2544, 48 арк.

36. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 582, 343 арк.

37. ІР НБУВ, ф. ХХІХ, од. зб. 603, 1 арк.

38. Кот С. Курінний Петро Петрович / С. Кот // Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: біографічний довідник. – Ч. І. – К., 2005 – С. 309–312.

39. Білокінь С.І. Музей України (Збірка П. Потоцького) : Дослідження, матеріали / С.І. Білокінь. – К.: б. в., 2006. – 476 с.

40. Курас Г. В.А. Шугаєвський – історик, археолог, нумізмат / Г. Курас, Р. Яушева-Омельяничук // Київська старовина. – 1995. – № 5. – С. 88–89.

41. Корпусова В. М. Родина О. П. Новицького, М. Вязьмітіна – київські друзі М. Волошина / Валентина Миколаївна Корпусова // Українська біографістика. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 176–185.

42. Швидкий В.П. Попов Павло Миколайович [Електронний ресурс] / В.П. Швидкий. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?termin=Попов_РМ (останній перегляд: 09-03-2016).

43. Геппенер-Лінка Н.В. Спогади про Всеукраїнське музейне містечко 1929–1939 рр. / С.І. Білокінь (науковий коментар) // Лаврський альманах. – 2003. – Вип. 11: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури. – С. 172.

44. Флят Л. Еврейская фольклористика в АН Украины [Електронний ресурс] / Леонид Флят. – Режим доступу : <http://berkovich-zametki.com/2008/Zametki/Nomer1/Fljat1.htm> (останній перегляд: 09-03-2016).

45. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 1086, 7 арк.

46. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 1351, 9 арк.

47. ІР НБУВ, ф. 285, од. зб. 3843, 1 арк.

48. ІР НБУВ, ф. 285, од. зб. 918, 1 арк.

49. Історія Національної академії наук України (1941–1945) : Частина 2. Додатки / Редкол. : О.С. Онищенко (відп. ред.) та ін. – К., 2007. – 576 с.

50. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1455, 66 арк.

51. Кіт Н. Білоцерківська Катерина Іллівна // Encyclopedia. Львівський національний університет ім. Івана Франка : в 2 т. – Т. 1. – Львів, 2011. – С. 209.

52. Кот С.І. Моргилевський Іполит Владиславович // Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України : біографічний довідник. – Ч. ІІ. – К., 2005. – С. 61–65.

53. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1461, 136 арк.

54. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 3636, 2 арк.

55. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 561, 172 арк.

56. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 536, 90 арк.

57. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 581, 224 арк.

58. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 601, 8 арк.

59. Ходак І. Лизавета Левитська (з історії українського мистецтвознавства 1920-х – початку 1930-х років) / Ірина Ходак // Народознавчі зошити. Серія мистецтвознавча. – 2014. – № 5. – С. 867–883.

60. Найден О. Квітка на комині. Настінні розписи Уманщини першої половини ХХ століття: історія, семантика, образи / О. Найден, І. Ходак. – К. : Стілоос, 2013. – 300, 80 с.

61. ІР НБУВ, ф. 285, од. зб. 1975, 25 арк.

62. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 8858, 24 арк.

63. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція в УСРР 20–30-х років: соціально-професійний статус та освітньо-культурний рівень / М.М. Кузьменко; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Донецьк: Норд-Прес, 2004. – 456 с.

64. Бонь О. І. «...Методологія в мене не відповідає сучасним вимогам, зато мої знання їм необхідні» / О.І. Бонь // Сумська старовина. – 2007. – № XXI–XXII. – С. 123–131.

Яненко А.С. Подготовка музейных работников в аспирантуре Лаврского музея культов и быта и Всеукраинского музейного городка во второй половине 1920-х – начале 1930-х гг.

В статье рассматриваются основные принципы деятельности и персональный состав аспирантуры Лаврского музея культов и быта, а также его преемника Государственного историко-культурного заповедника «Всеукраинский музейный городок» в контексте трансформации подготовки музейных кадров в течение второй половины 1920-х – начале 1930-х гг.

Ключевые слова: Лаврский музей культов и быта, Всеукраинский музейный городок, музейная аспирантура, Киев, УССР.

Yanenko A.S. Training of museum staff in postgraduate course of Lavra Museum of Cults and Life and All-Ukrainian Museum Town in the second half of the 1920s – early 1930s years

In the article basic activity principles and personal membership of postgraduate course of Lavra Museum of Cults and Life and a State Historical and Cultural Preserve «All-Ukrainian Museum Town» are discussed in the movement of transformation of museum staff training system in the second half of the 1920s – early 1930s years on the bases of archive materials.

Key words: Lavra Museum of Cults and Life, All-Ukrainian Museum Town, museum postgraduate course, Kyiv, the Soviet Ukraine.

09.03.2016 р.

УДК 94(477):929:7.031.2

Т.В. Луговик

Є.Ю. СПАСЬКА ТА ЇЇ МЕТОДИКА ОБРОБКИ МАТЕРІАЛІВ З МАСОВОГО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

У статті досліджено процес формування методологічних засад видатної дослідниці та музейника Є.Ю. Спаської. Визначено сутність концептуальних ідей, методологічних підходів та методологічних принципів зі зразками народного мистецтва. На цій основі зроблено висновок щодо визначальної ролі її напрацювань в організації сучасних пам'яток охоронних та етнографічних досліджень.

Ключові слова: народне мистецтво, графічний метод, статистично-описовий метод, порівняльний метод, атрибуція.

Упродовж останніх років з'явилося чимало досліджень, присвячених науковій спадщині і трагічній долі видатної дослідниці народного мистецтва, музейника Євгенії Юрївни Спаської. Поза увагою дослідників залишився

методологічний доробок, а саме статистично-описовий метод роботи зі зразками народного мистецтва. Запропонована нею методика класифікації та структуралізації масового матеріалу не втрачає наукового значення й на сьогодні. Незважаючи на це, здобутки дослідниці в галузі методології залишаються маловідомою сторінкою її діяльності. Це пов'язано, перш за все, з тривалою забороною друку та розповсюдження праць Є. Спаської, що створило своєрідний вакуум в дослідженні її наукових пошуків і починань.

З 1924 р. дослідниця стає студенткою Київського археологічного інституту з відділення етнографії. Ця подія стала для Євгенії Спаської ключовою в плані професійного становлення. Занотувати кожну деталь, якнайретельніше описати все почуте і побачене – до цього спонукав її вчитель, відомий музейник, знавець народного мистецтва Данило Михайлович Щербаківський. Пізніше в своїх спогадах дослідниця писала: «...кінчивши, як більшість з нас, історичні факультети, мавши справу виключно з книжковими поглядами одних вчених на погляди других, мені нелегко було переламати себе і перейти на зовсім новий для мене метод роботи – в галузі матеріальної культури, мистецтва, вивчення речей та їх розуміння. Хотілося розуміти якусь істотну різницю. Здавалося, що б могло бути цікавого для Д. М. (Данила Михайловича – авт.) в цих наших розмовах та спостереженнях на семінарах, адже він сам наводив і мене, і всіх нас та примушував тут самих додумувати і договорювати чисто все до кінця! Казав він, що кожне наше спостереження в цій галузі, перевірене на матеріалі, потрібне, бо підручників таких для нас немає і не скоро вони будуть. А ми мусили якось самі себе виховувати, переучувати! Він казав, що в історії матеріальної культури, в мистецтвознавстві треба уникати «літературних методів» і конче треба навчитися самим «виходити з матеріалу», «з самих речей». На це слід настроювати себе, переучувати! У зв'язку з цим він і мене, і товаришів примушував написати свої спостереження над методом праці з масовим матеріалом із народного мистецтва. Не знаю як інші, а я з такими труднощами доходила до цього, саме працюючи з масовим матеріалом, – сотнями малюнків татарських вишивок, або замальовок вже великої кількості кахоль, або у себе на роботі, в сільгоспмузеї, над сотнями мисок, які хаотично зібрала для музею інша людина. Така робота, може, й цікава для тих, хто мав відповідну підготовку, вмів працювати, була на думку Д. М., корисна для усіх учнів його» [1, с. 280]. «Майте на увазі, що в нашій роботі нема дрібниць. За дрібницею часто стоїть ціле явище! Тому і дивитися слід якнайуважніше!», – любив повторювати він [1, с. 273]. Пильно придивляйтесь до речі, дослідити і знати її не гірше автора – такі